

Straftoemeting bij winkeldiefstal

Jaak van Kerckvoorde*

*Un jour tout sera bien, voilà notre espérance :
tout est bien aujourd'hui, voilà l'illusion.*

Voltaire – Poème sur le désastre de Lisbonne.

1. Inleiding

Dat in België het gedragswetenschappelijk onderzoek omtrent de strafrechtspleging tot nog toe weinig ingang vond is bekend. Toch verschenen ook in ons land al resultaten van zulk onderzoek. Zelf brachten we verslag uit van een studie omtrent het optreden van parketmagistraten inzake winkeldiefstal en rijden onder invloed.¹ Hierin werd bekeken welke elementen uit het dossier bijdroegen ter verklaring van de getroffen O.M.-beslissingen. Eén van de bestudeerde beslissingsvormen was deze inzake het al of niet vervolgen.

Bij winkeldiefstal werd één zaak op drie voor de rechter gebracht; een veel lager vervolgingscijfer dan we voor rijden onder invloed vonden. Wat gebeurt met de vervolgde zaken ? Worden de beklaagden veroordeeld ? Welke straf(fen) krijgen ze en welke elementen waren daarbij van invloed ? Zulke vragen worden hier beantwoord voor wat winkeldiefstal betreft. De bevindingen inzake de rechterlijke straftoemeting ten aanzien van rijders onder invloed worden gepubliceerd in een volgende bijdrage.

2. Winkeldiefstal – Een operationele omschrijving

Naar analogie met Fiselier² beschouwen we als winkeldiefstal die strafbaar gestelde gedragingen waarbij een zich als (mogelijke) klant voordoend persoon zich op een onrechtmatige manier goederen die door een winkelbedrijf – met name : een zelfbedieningszaak – te koop worden aangeboden, toeigent. Dit is een werkdefinitie. Juridisch bekeken valt dit gedrag haast

* Buitengewoon docent Faculteit Rechtsgeleerdheid K.U.Leuven.

1. Zie VAN KERCKVOORDE, J., "Het Openbaar Ministerie en de vervolgingsbeslissing bij winkeldiefstal", *Tijdschrift voor Criminologie*, 20 sept.-okt. 1978, 225-237, en VAN KERCKVOORDE, J., "O.M.-optreden ten aanzien van de rijder onder invloed. Een onderzoek naar de hantering van een aantal afhandelingsmodaliteiten op parketniveau", *Tijdschrift voor Criminologie*, 21, jan.-feb. 1979, 29-43. Een omstandig rapport vindt men in de doctoraatsthesis *Afhandeling van strafzaken door het O.M.*, Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, 1978, 402.

2. FISELIER, J., *Winkeldiefstal in warenhuizen*, Dekker & Van de Vegt, Nijmegen (Nijmeegse Cahiers voor Criminologie 1), 1974, 56.

altijd onder toepassing van artikel 461 eerste lid van het Wetboek van Strafrecht.

3. De onderzoeksgroep en de gebruikte informatiebron

In dit onderzoek werden alle voor de rechter gebrachte gevallen van winkeldiefstal bestudeerd die gedurende de jaren 1972 tot en met 1974 in de notitie van een parket in een middelgroot arrondissement geregistreerd werden. In totaal kwamen 137 zaken voor de rechter; de daarbij terechtstaande hoofdbeklaagden vormen onze onderzoeksgroep.

We gaan niet in op de formele aspecten van de rechterlijke straftoemeting (voortaan gewoon straftoemeting genoemd). Veeleer willen we langs empirische weg onderzoeken welke elementen (factoren) de straftoemeting daadwerkelijk beïnvloeden, en op welke manier dit gebeurt. Daartoe kunnen verschillende werkwijzen gevolgd worden, die alle hun voor- en hun nadelen hebben.³ Zelf gebruikten we de techniek van de dossieranalyse. De keuze voor slechts één informatiebron betekent een beperking van de verklarende waarde van dit onderzoek. Gezien het verkennend-beschrijvend doel is dit echter geen fundamenteel bezwaar.

Zijn de bevindingen representatief voor de straftoemeting in ons land? Wat het betrokken arrondissement betreft zijn er geen aanwijzingen bekend dat de straftoemeting met betrekking tot dezelfde misdrijfvorm anders zou liggen in vroegere of in meer recente jaren. Er zijn evenmin aanwijzingen dat deze straftoemeting op andere gronden tot stand kwam of komt.

De bestudeerde zaken vormen evenwel – vermoedelijk – geen aselechte steekproef uit het geheel van zulke in ons land over de weerhouden periode berechte zaken. Het is daarom onzeker of de straftoemeting binnen andere rechtbanken van eerste aanleg, ten aanzien van dezelfde delictvorm en voor de bekeken periode, hetzelfde profiel kende en/of op dezelfde gronden berustte.

In een vorige publikatie vermeldten we dat in minstens één parket voor gelijkaardige feiten veel “kwistiger” gedagvaard werd. Dit kan tot een mildere straftoemeting geleid hebben, maar hoeft niet zo te zijn. Het is overigens niet erg waarschijnlijk dat rechters, de feiten bewezen zijnde en de schuld vast staand, bij hun straftoemeting op een systematische wijze rekening houden met het feit dat de voor hen staande beklaagde in een belendend arrondissement vermoedelijk een seponeringsmaatregel zou gekregen hebben. Daartoe zou immers ten eerste zulke informatie moeten bekend zijn, en zou ten tweede de rechter zich moeten instellen op het nastreven van een “interregionale” gelijkheid in de straftoemeting. Een en ander lijkt ons weinig waarschijnlijk.

We willen daarom de vraag inzake de eventuele representativiteit als volgt beantwoorden. Zeer waarschijnlijk zijn – voor de bekeken delictvorm – de

3. Voor een en ander zie DE MESMAEKER, M. en PEETERS, E., *Beslissing over en vormgeving aan de korte vrijheidsberovende en vrijheidsbeperkende straffen*, F.K.F.O. project interim-rapport, Brussel-Leuven, 1981, 107 (21-32), en VAN DER KAADEN, J., “Straftoemetingsfactoren : de rechtsgelijkheid in de straftoemeting”, *Justitiële verkenningen*, 1977, 2, 4-36.

resultaten representatief voor een groter aantal jaren rechtspraak in het bestudeerde arrondissement. Ook is het waarschijnlijk dat rechters in andere rechtbanken van eerste aanleg grotendeels dezelfde criteria hanteren. Het belang van de onderscheidene criteria kan evenwel variëren naargelang het ressort en – vooral ? – binnen elk rechtsgebied, naargelang de individuele straftoemeter.

4. De straftoemeting ten aanzien van winkeldiefstal

In deze beperkte studie staat de vraag naar de bij de straftoemeting gehanteerde criteria centraal. Vooraf wordt echter in het volgende overzicht de straftoemeting zelf in kaart gebracht. Theoretisch ligt daarbij de strafmaat tussen zesentwintig en vijfhonderd frank voor de geldboeten, en varieert ze van een maand tot vijf jaar gevangenisstraf (op diefstal met verzwarende omstandigheden staat opsluiting).

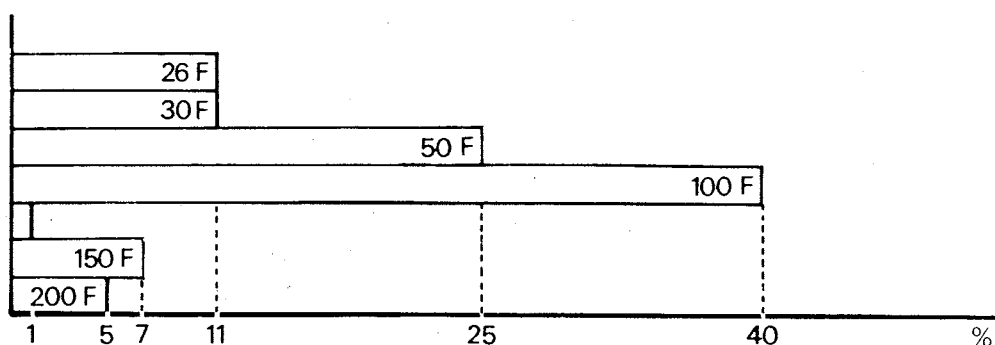
Tabel 1 : De straftoemeting bij winkeldiefstal

<i>Uitspraak</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>% ⁽¹⁾</i>
Geen vonnis, onbevoegd, onvoldoende informatie	4	2,9	-
Vrijspraak	6	4,4	-
Opschorting	18	13,1	14,2
Geldboete met uitstel	2	1,5	1,6
Gevangenisstraf met uitstel	23	16,8	18,1
Geldboete + gevangenisstraf, beide met uitstel	1	0,7	0,8
Geldboete	20	14,6	15,7
Geldboete + gevangenisstraf met uitstel	53	38,7	41,7
Gevangenisstraf (al of niet met geldboete)	10	7,3	7,9
Totaal	237	100,0	100,0

(1) % berekend met weglating van de eerste twee rubrieken

De eerste twee in bovenstaande tabel opgenomen rubrieken laten we voortaan buiten beschouwing. Uit het resterend gedeelte blijkt dat in 14 % van de gevallen de tenlastelegging bewezen wordt verklaard, maar dat de uitspraak van een veroordeling opgeschort wordt. In 20 % van de gevallen wordt een straf met volledig uitstel van de tenuitvoerlegging opgelegd. In de gevallen waarin de beklaagde wél tot een onvoorwaardelijke straf veroordeeld wordt, is de combinatie van een geldboete met een voorwaardelijke vrijheidsberoving de modale sanctievorm. Toch wordt in 8 % van de gevallen een onvoorwaardelijke gevangenisstraf opgelegd. De duur hiervan varieerde van acht dagen tot drie maanden, met een overwicht van één, respectievelijk twee maanden. Voor een verbreding van het interpretatiekader dient te worden vermeld dat van de volledige onderzoeksgroep vijf beklaagden niet meer voor een voorwaardelijke straf in aanmerking kwamen, en één noch voor uitstel noch voor opschorting.

De meeste veroordeelden zullen daadwerkelijk een geldboete moeten betalen. Een procentuele verdeling van het bedrag van de geldboete vindt men in onderstaande figuur.

Figuur1 : Bedrag van de zonder verlening van uitstel opgelegde boetes

Boetes van honderd frank vormen de modale vermogensstrafmaat. Doordat de rechters zich in 25 % van de gevallen waarin zij een onvoorwaardelijke geldboete als hoofdstraf uitspraken, tot een boete van vijftig frank beperkten ligt het gemiddeld boetebedrag wat lager. Volledigheidshalve vermelden we dat deze bedragen, tengevolge van de noodzakelijke verhoging met opdecimes, voor de beschouwde periode met dertig moeten worden vermenigvuldigd om de reël te betalen som te kennen.

5. Factoren van invloed op de straftoemeting

5.1. Probleemstelling en operationalisering

Kunnen de variaties inzake straftoemeting verklaard worden vanuit de informatie in het dossier ? In welke mate ? Welke informatie is van belang, en in welke zin ? Deze vragen komen thans aan de orde.

Daartoe werd in een aantal multiële regressie-analyses⁴ de straftoemeting gerelateerd aan informatie omtrent de gepleegde feiten, aan gegevens over de persoon van de beklaagde, en aan processuele informatie. De analyses zijn doorgevoerd op alle zaken waarin de tenlastelegging bewezen verklaard was. Om deze reden werd informatie met betrekking tot de bewijsbaarheid niet (meer) in het onderzoek betrokken.⁵

In de vorm van *onafhankelijke variabelen* (ook predictoren genoemd) wordt volgende informatie gebruikt :

4. Voor een beschrijving van de multiële regressie-analyse zie BLALOCK, H., *Social Statistics*, McGraw-Hill Kogakusha, Tokyo, 1972, 583 (361 e.v.).

5. Inzake winkeldiefstal vormde de bewijsbaarheid geen beslissend vervolgingscriterium : veel bewijsbare zaken werden toch geseponeerd (zie eerste artikel noot 1). Bij de rechterlijke straftoemeting was het aantal zaken met geringe bewijskracht klein.

Feitinformatie

- het al of niet uitsluitend wegens diefstal terecht staan,
- het al of niet in meerdere winkels/warenhuizen gestolen hebben,
- de eventuele aanwezigheid van medeplichtigen/mededaders,
- het al of niet belastend zijn van vaststellingen bij huiszoeking,
- het aantal onvreemde waren,
- de totale waarde van de onvreemde waren,
- het eventueel door de verdachte naar aanleiding van de betrapping gepleegde verzet,
- het eventueel onder invloed van geneesmiddelengebruik gehandeld hebben,
- het gebruik van niet gestaafde argumenten of van valse aantijgingen ter verklaring van zijn gedrag.

Informatie over de persoon van de beklaagde

- geslacht,
- nationaliteit,
- sociale status (beroepsprestigeschaal Van Tulder, driedeling),
- leeftijd,
- voordien al of niet minstens één maal tot correctionele straf veroordeeld,
- recent al of niet uit hoofde van diefstal veroordeeld⁶,
- al of niet negatieve politionele informatie over de beklaagde in het dossier.

Procesinformatie

- beklaagde al of niet (tijdelijk) opgesloten geweest naar aanleiding van de hem thans ten laste gelegde inbreuk,
- de eventueel door de benadeelde geuite wens tot vervolging en veroordeling,
- de aanwezigheid ter zitting van rechtshulp voor de beklaagde,
- vonnis al dan niet bij verstek geveld,
- tijdsverloop sinds de feiten,
- identiteit van de staftoemeter.

Deze predictoren worden in verband gebracht met de straftoemeting door de rechter. Deze straftoemeting, de afhankelijke variabele, noemen we soms ook “criterium”. Dit criterium gebruiken we in verschillende vormen. Inderdaad : hoewel men in analoog onderzoek doorgaans voor slechts één indeling van de

6. Omtrent de antecedenten van de beklaagden vormden we in aanvang vier variabelen. Deze correleerden onderling sterk ($r = .745$ tot $r = .850$). We behielden uiteindelijk deze twee die onderling het minst sterk correleerden en anderzijds – in bivariate analyses – tevens de beste voorspellers van het criterium bleken. De eliminatie van twee “antecedent-variabelen” gebeurde omwille van het multicollinearity-probleem : zie KIM, J.-O., en KOHOUT, F., “Multi-pele Regression Analysis : Subprogram Regression”, in : NIE, N., HULL, C. e.a. *Statistical Package for the Social Sciences*, McGraw-Hill, New York, 1975, 675 (340-341).

strafvormen kiest⁷ is het onzeker of de door de onderzoeker aangebrachte indeling wel goed aansluit bij de door de straftoemeters zelf gehanteerde differentiatie.⁸ Informatieverlies en eventueel ook beeldvertekening kunnen hieruit resulteren. Men zou de straftoemeters naar hun indeling kunnen vragen. Dit zal voor een onderzoek waarbij meerdere magistraten betrokken zijn vaak geen bevredigende oplossing bieden.⁹ Daarom maakten we twee algemene indelingen, te weten :

De straftoemeting : driedeling

1. uitsluitend een opschorting of een straf met uitstel van de tenuitvoerlegging
2. geldboete zonder uitstel (al of niet met gevangenisstraf met uitstel)
3. gevangenisstraf zonder uitstel (eventueel met geldboete).

De straftoemeting : vierdeling¹⁰

1. opschorting of geldboete met uitstel
2. geldboete
3. gevangenisstraf met uitstel (al of niet met geldboete)
4. gevangenisstraf.

Verder zoeken we een antwoord op twee andere vragen. Deze zijn : welke factoren zijn van invloed op de beslissing om al of niet een gevangenisstraf uit te spreken ? En : welke factoren zijn van invloed op het al of niet toemeten van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf ? Hierdoor willen we vaak veronachtzaamde maar mogelijke zinvolle vragen in het gezichtsveld betrekken.

5.2. *De stapsgewijze multiële regressie-analyse*

De verhouding tussen het aantal predictoren en het aantal analyse-eenheden is in dit onderzoek niet onverdeeld gunstig. Anderzijds is uit onderzoek gebleken dat magistraten doorgaans hun beslissing op slechts een beperkt aantal

7. Vergelijk JONGMAN, R. en SCHILT, T., "Gelet op de persoon van de verdachte", *Tijdschrift voor criminologie*, 18, december 1976, 273-287 (275), en VAN STRAELEN, F. en VAN DER WERFF, C., "Gelet op de ernst van het gepleegde feit"..., *Tijdschrift voor criminologie*, 19, februari 1977, 3-17 (12).

8. Uiteraard kan deze indeling – naar ernst – op zich sterk verschillen van indelingen, gebaseerd op de perceptie door de gesanctioneerden. Intenties en percepties vallen niet noodzakelijk samen. Het laatstvermelde indelingscriterium is voor ons onderzoek evenwel niet rechtstreeks relevant.

9. Dit bleek onlangs nog bij een bevraging van magistraten in jeugdzaken, waarover binnenkort wordt gepubliceerd. Overigens blijft het onzeker in welke mate verbaal en feitelijk gedrag corresponderen.

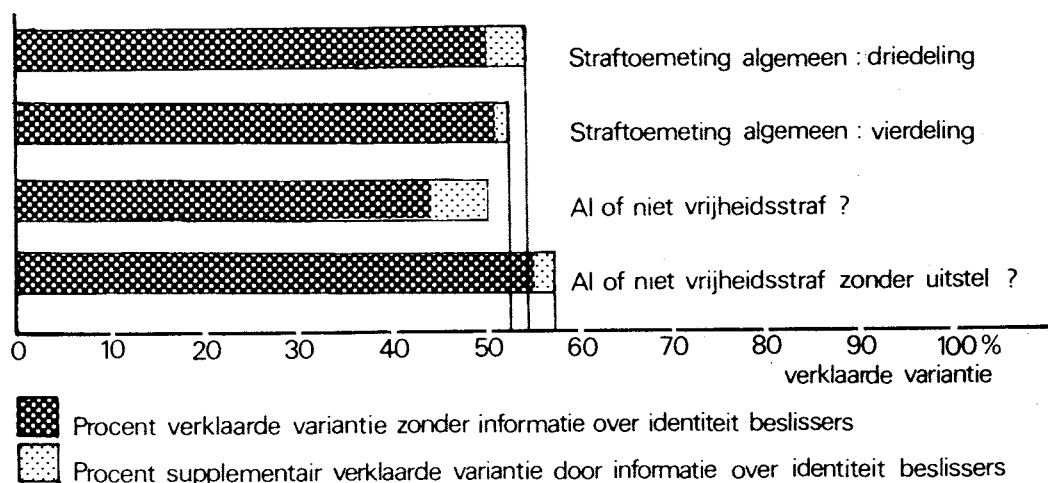
10. Deze stemt het meest overeen met de in noot 8 bedoelde indelingen.

criteria baseren.¹¹ Daarom zoeken we naar een relatief kleine deelverzameling onafhankelijke variabelen die toch nog de variantie in de straftoemeting “optimaal” verklaart.

Voor het verwezenlijken van deze doelstelling is de stapsgewijze opnameprocedure tamelijk geschikt.

Daarbij wordt allereerst “die onafhankelijke variabele uitgekozen die de hoogste correlatie vertoont met de afhankelijke. Vervolgens wordt nagegaan welke onafhankelijke variabele in combinatie met de reeds geselecteerde onafhankelijke variabele de hoogste multiële correlatie oplevert. Daarna wordt nagegaan welke variabele in combinatie met de twee reeds geselecteerde variabelen, de hoogste multiële correlatie oplevert. Op deze wijze gaat men door met het toevoegen van variabelen aan de multiële regressievergelijking (...)”.¹²

In een eerste fase beperken we het aantal in de analyse op te nemen predictoren tot tien. De identiteit van de straftoemeter wordt in deze fase niet betrokken omdat we, zoals in straftoemetingsonderzoek gebruikelijk is, tijdelijk de rechtbank als analyseniveau nemen. Onze vroegere vaststellingen én bevindingen uit enkele andere strafrechtsplegingsstudies evenwel wijzen op een grote diversiteit van beslissingspatronen binnen dit analyseniveau. Hieraan geen aandacht geven betekent het ontkennen van een mogelijk zeer belangrijk gegeven. Daarom betrekken we in een tweede fase ook informatie over de identiteit van de beslisser in de analyse. Wat een en ander aan verklaarde variantie oplevert vindt men in figuur 2.

Figuur 2 : Het in de onderscheidene analyses percentage verklaarde variantie

11. Vergelijk VAN BERGEIJK, G., *Vervolgingsbeleid 's-Hertogenbosch. 2. Het informatiegebruik door de officieren*, W.O.D.C., Den Haag, 1972, 43 en HOGARTH, J., *Sentencing as a Human Process*, University of Toronto Press, 1971, 434 (229-245).

12. SEGERS, J. en HAGENAARS, J., *Sociologische onderzoeksmethoden. Deel II. Technieken van causale analyse*, Assen, Van Gorcum, 1980, p. 274.

Uit het overzicht blijkt dat, rekening houdend met de beperkingen eigen aan de dossieranalyse en met de eigenschappen van een lineaire regressie-aanpak, de rechterlijke straftoemeting in een bevredigende mate vanuit een tamelijk klein aantal factoren kan verklaard worden. De opneming van informatie over de identiteit van de beslisser verhoogt het percentage verklaarde variantie, en daarmee de voorspelbaarheid van de straftoemeting, in een significante mate bij de eerste classificatie van de sancties, en bij het beantwoorden van de vraag op welke gronden al dan niet een gevangenisstraf wordt toegemeten. Hierop komen we verder terug.

Bekijken we inmiddels op grond van welke factoren de straftoemeting in het algemeen tot stand komt. Beide meer algemene indelingen verklaren een nagenoeg gelijke hoeveelheid variantie. We beperken ons tot de meest gedifferentieerde : deze stemt het best overeen met de elders gebruikte en is verder weinig onderhevig aan inter-individuele straftoemetingsverschillen.

5.3. Elementen van invloed op de straftoemeting

De thans besproken analyse leverde 50 % aan verklaarde variantie op. Uit het onderzoek blijkt dat de hierna genoemde elementen de straftoemeting relatief het sterkst beïnvloeden. Volgende beklaagden worden harder aangepakt (de vermelding gebeurt in afnemende volgorde van belangrijkheid)¹³ :

1. *Buitenlanders*. Vooral zij krijgen een gevangenisstraf toegemeten ($\beta = .296$).
2. *Oudere beklaagden*. Naarmate de leeftijd hoger ligt is ook de kans op een wat zwaardere straf groter. De jongere beklaagden krijgen vooral opschorting en geldboete met uitstel. De beklaagden van dertig tot vijftig jaar krijgen verhoudingsgewijs vaak een voorwaardelijke vrijheidsberoving. Net zoals bij de vorige factor kan deze invloed niet worden teruggevoerd tot het hebben van een zwaardere straflijst of tot de invloed van andere in de analyse betrokken factoren.
3. De beklaagden die ter zitting geen beroep op *rechtsbijstand* doen. Zij krijgen duidelijk vaker een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf, en relatief ook meer een voorwaardelijke vrijheidsstraf.
4. Beklaagden die *kort voordien nog wegens diefstal veroordeeld* waren krijgen relatief vaak een gevangenisstraf.
5. Dit geldt ook voor diegenen die *ooit een-minstens-correctionele straf* opgelegd kregen. Zij krijgen thans vaker een gevangenisstraf.
6. Beklaagden die zich bij de betrapting door middel van *valse – of niet gestaafde – verklaringen* of lasterlijke aantijgingen trachtten vrij te pleiten.

13. De ordening volgens het belang van de onderscheidene factoren gebeurde op grond van de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten, ook β -waarden genoemd. Deze geven aan hoeveel verandering in het criterium veroorzaakt wordt door een gestandaardiseerde wijziging in één van de predictoren, bij controle voor de invloed van de andere onafhankelijke variabelen. Zie BLA-LOCK (noot 4), 453.

7. De veroordeelden die naar aanleiding van de hen thans ten laste gelegde inbreuk – ook al was het voor een korte tijd – in de loop van het onderzoek van hun *bewegingsvrijheid beroofd* werden.

8. De *bij verstek veroordeelde* beklaagden. Van deze groep krijgt 20 % een gevangenisstraf zonder uitstel, en 72 % een gevangenisstraf met uitstel, tegenover 5 % respectievelijk 57 % van de ter zitting aanwezige of vertegenwoordigde beklaagden.

Al deze bevindingen zijn statistisch significant¹⁴ en kregen in de eindfase van de analyse een *bêta*-waarde¹⁵ van minstens .150. Over de belangrijkste vijf factoren geeft tabel 2 wat meer informatie.¹⁶

Aan de zonet vermelde criteria voldoet nog een negende factor : de beklaagden die verklaarden te hebben gehandeld *onder invloed* van tranquilizers en dergelijke werden door de rechter relatief minder hard aangepakt (*bêta* = .153). Het geslacht van de terechtstaande oefent de relatief zwakste invloed uit : vrouwen krijgen een verhoudingsgewijs mildere straf toegemeten.

Het al of niet toemeten van een gevangenisstraf
(verklaarde variantie : 48 %)

Meest van invloed blijken : de *nationaliteit* van de dader, de poging tot het afwenden van schuld door *valse verklaringen*, het al of niet hebben van een correctioneel *gerechtelijk verleden*. Tevens maakt het zeer veel verschil uit welke *rechter* het vonnis velt. Een en ander illustreren we in tabel 3.

Verder blijken ook de *leeftijd* van de beklaagde en het “*onder invloed*” gehandeld hebben nog duidelijk van gewicht. Voorts zijn voor de hier bekeken keuze twee nog niet voordien uitgeselecteerde factoren in een vrij sterke (en statistisch significante) mate van invloed. Zo neemt de kans op een gevangenisstraf toe naarmate men een lagere *sociale status* heeft : dit is in tabel 2 al geïllustreerd. Verder lopen daders die zich door gebruik van enig *geweld* bij

14. Omdat we over een bepaalde periode een volledige groep voor de rechter gebrachte zaken bekijken is significantietoetsing strikt genomen niet relevant (zie SELVIN, H., “A Critique of Tests of Significance in Survey Research”, *American Sociological Review*, 22, October 1957, 5, 519-527. Een relativering van de waarde van significantietoetsing vindt men o.m. ook bij MOLENAAR, W., “Ik word ziek van de statistiek; of : er van weten zonder er naar te handelen”, *Mens en Maatschappij*, 52, 1977, 1, 58-71 en bij SWANBORN, P., “De grove of de fijne zeef; of : waarom zou je het gemakkelijk doen als het moeilijk kan”, *Mens en Maatschappij*, 52, 1977, 2, 164-169). Voorzover men deze zaken als een representatieve steekproef over een ruimere periode kan beschouwen is significantietoetsing wat meer zinvol. Zie ook HIRSCHI, T. en SELVIN, H., *Principles of Survey Analysis*, The Free Press, New York, 1973, 280 (220-225).

15. Zie noot 13.

16. De informatie in deze tabel komt uit kruistabellen met telkens één onafhankelijke variabele (bivariate kruistabellen). Voor de berekeningswijze en interpretatie van de Phi- en Cramer's V-coëfficiënten zie VAN DEN ENDE, H., *Beschrijvende statistiek voor gedragswetenschappen*, Agon Elsevier, Amsterdam, 1971, 343.

Tabel 2 : De belangrijkste factoren van invloed op de straftoemeting

	% veroordeelden met				Sterkte van de samenhang (1)
	opschorting geldboete met uitstel	geldboete	gevangenis- straf met uitstel	gevangenis- straf	
<i>Nationaliteit</i>					
Belg	18	19	56	7	.27
Buitenlander	5	0	81	14	
<i>Leeftijd</i>					
- 21 jaar	38	25	32	6	.23
21-30 jaar	18	11	60	11	
31-40 jaar	16	8	68	8	
41-50 jaar	8	12	77	4	
51 en +	5	33	52	10	
<i>Rechtsbijstand</i>					
Geen	7	17	64	11	.29
Wel	27	14	55	4	
<i>Recent veroordeeld wegens diefstal ?</i>					
Neen	18	18	61	4	.50
Ja	0	0	54	46	
<i>Al correctionele straf gehad ?</i>					
Neen	21	19	57	3	.41
Ja	0	7	70	23	

(1) Cramer's V

Tabel 3 : Enkele factoren van invloed op het al of niet toemeten van een gevangenisstraf

Onafhankelijke variabele	Gevangenisstraf		Sterkte van de samenhang (1)
	% geen	% wel	
<i>Nationaliteit</i>			
Belg	37	63	.26
Buitenlander	5	95	
<i>Valse verklaringen ?</i>			
Neen	34	66	.19
Ja	0	100	
<i>Al correctionele straf gehad ?</i>			
Neen	40	60	.30
Ja	7	93	
<i>Beslissend Rechter</i>			
Rechter A	42	58	.37
Rechter B	13	87	
Rechter C	15	85	
Andere	71	29	
<i>Sociaal beroepsprestige beklaagde</i>			
Laag	20	80	.19
Midden	34	66	
Hoog	50	50	

(1) Maten : Phi, respectievelijke Cramer's V.

de betrapping aan de nodige vaststellingen trachten te onttrekken een grotere kans om, indien ze voor de rechter komen, een gevangenisstraf te krijgen.

Het al of niet opleggen van een gevangenisstraf zonder uitstel

Hier maakt het zéér weinig verschil uit of men al dan niet in de loop van het onderzoek van zijn *bewegingsvrijheid beroofd* geweest is ($\beta = .454$). De beslissingen van de straftoemeter blijken bijgevolg voorgestructureerd door de beslissingen die op een vroeger proceduraal niveau (O.M., opsporingsinstantie) genomen werden. Verder is ook het feit dat de opsporingsinstantie *negatieve informatie* over de handel en wandel van de beklaagde – toen nog : verdachte – geeft van groot belang ($\beta = .372$). Tenslotte is de kans op een onvoorwaardelijke gevangenisstraf beduidend groter indien men *recent al voor diefstal bestraft* werd.

Deze drie factoren samen geven 51 % verklaarde variantie. Met opnemings van zeven andere “dossiervariabelen” stijgt deze tot nabij 56 %, maar geen enkele van deze variabelen heeft op zich nog een manifeste invloed. Het opnemen van informatie over de identiteit van de straftoemeter levert nog een goede 2 % supplementair verklaarde variantie op. Dit is evenmin een statistisch significante toename. De totale hoeveelheid verklaarde variantie beloopt 58 %.

6. Bespreking

We hebben inmiddels enig zicht op de elementen die de straftoemeterbeslissing beïnvloeden, en op de richting en intensiteit van hun effect. Op sommige vastgestelde samenhangen willen we nog even ingaan.

Een eerste bedenking betreft de *straftoemeter* zelf. Hoewel in op één na alle gevallen de rechter zich tot een voorwaardelijke straf kon beperken en in nagenoeg alle gevallen zelfs tot een opschorting, gebeurde een en ander in feite (maar) één keer op drie. Welnu : uit criminologisch onderzoek is afdoend gebleken dat het algemeen en specifiek preventief effect van strafbaarstelling en strafrechtspleging vooral in de pakkans ligt, en dat het er verder vrij weinig toe doet welke straf daarna toegemeten wordt. Verder vonden we in ons onderzoek ruime argumentatie voor de stelling van Cameron¹⁷ dat de gepakte winkeldieven in een zeer grote mate gelegenheidsdelinquenten zijn, die al bijzonder gesanctioneerd worden door de betrapping op heterdaad. Een en ander roept de vraag op of, gezien de neveneffecten van de andere afdoeningsvormen op het niveau van de straftoemeter, het niet wenselijk ware de opschorting en het volledig uitstel in een (nog) grotere mate toe te passen.

Een tweede bedenking betreft de hoeveelheid *verklaarde variantie*. In het algemeen ligt deze bij dichotome criteria lager dan bij een “meerwaardige”

17. CAMERON, M.O., “Self-Perception and the Shoplifter”, in : HENSHEL, R. and SILVERMAN, R. *Perception in Criminology*, Columbia University Press, New York, 1975, 471 (416-421).

indeling van de afhankelijke variabele.¹⁸ Dat we niettemin ook bij onze tweedelingen een zo hoog percentage kregen vinden we een gunstig resultaat. Verder blijkt uit de analyses dat al een zeer behoorlijke hoeveelheid verklaarde variantie bekomen wordt met een eerder gering aantal predictoren. Dit zou kunnen gezien worden als een bevestiging van de al vermelde stelling dat straftoemeters in hun informatiekeuze zeer selectief te werk gaan en hun beslissingen baseren op slechts enkele door hen relevant beschouwde criteria. Voorzover de rechters niet vóór de zitting de dossiers grondig zouden door nemen verklaart dit wellicht ook waarom voor de behandeling van een winkeldiefstalzaak ter zitting zelden méér dan een tiental minuten wordt uitgetrokken. De beperking van het aantal bij de straftoemeting te betrekken gegevens maakt zulke tijdsbesteding mogelijk.¹⁹

In tegenstelling tot de door de leden van het O.M. voor hun vervolgingsbeslissing gehanteerde criteria blijkt *informatie omtrent de feiten* – noot : het gaat wél altijd om winkeldiefstal – voor de rechter van relatief weinig belang. Dit heeft wellicht met de selectie in de voorafgaande procedurale fase(n) te maken. Hierdoor immers krijgt de rechter in de regel de wat ernstiger gevallen voor zich : een differentiatie op grond van feitinformatie vindt hij voor zulke zaken mogelijk minder relevant. Belangrijker dan de meer zichtbare en gemakkelijker formeel-objectieveerbare informatie zoals de waarde van de onvreemde goederen, het aantal benadeelde bedrijven, is de door de beklaagde aangevoerde en naar diens specifieke levenssituatie verwijzende motivering voor het schuldig gedrag. Aanwijzingen omtrent een onvrijwillig tot stand gekomen lichte vermindering van de toerekenbaarheid worden op het rechterlijk beslissingsniveau weliswaar niet in een vrijspraak omgezet, maar resulteren wel in een lichtere sanctionering. Hier is er duidelijk een analogie met wat we op O.M.-niveau vaststelden.

Anderzijds wordt een poging tot misleiding van de autoriteiten strenger aangepakt. We hebben de indruk dat dit door (de) leden van het O.M. nog enigszins als een normale spelregel wordt geaccepteerd, terwijl de zittende magistratuur zulk gedrag, ook al wordt het door het O.M. niet in termen van een afzonderlijke betichting vertaald, uitdrukkelijk wil sanctioneren.

In tegenstelling tot de feitinformatie blijken de *socio-biografische kenmerken van de beklaagde* van veel gewicht. Veel studies zoals de onze gaan uit van de stelling dat de algemene beginselen van proportionaliteit en van gelijkheid voor *alle* beklaagden moeten gelden, ongeacht hun geslacht, leeftijd, nationaliteit, ras en maatschappelijke positie. Dit uitgangspunt blijkt in ons onderzoek niet verwezenlijkt. Opvallend is daarbij de ongelijkheid op grond van de *nationaliteit* van de beklaagde. Al in de voorafgaande procedurale fase zagen we dat wegens winkeldiefstal aan de politie “overgedragen” buitenlanders in een aantal gevallen uitgewezen werden : een reactie die naar ons gevoelen niet in verhouding tot de gepleegde feiten staat. Vormde de nationaliteit van de verdachte verder op O.M.-niveau geen beslissingscriterium, dan

18. SEGERS, J. en HAGENAARS, J., zie noot 11, 306-307.

19. Men zou uiteraard ook kunnen stellen dat de organisatorisch bepaalde tijdsimperatieven ter zitting tot zulk terughoudend gebruik van informatie dwingen.

is dat voor de strafrechter duidelijk wél het geval : buitenlanders worden verhoudingsgewijs harder aangepakt. Het moge hierbij nogmaals worden onderstreept dat de gevonden samenhang niet (meer) kan worden verklaard vanuit verschillen in de formeel-objectiveerbare ernst van de gepleegde feiten, noch vanuit verschillen inzake de reacties van de betrapten. Men zou kunnen opperen dat buitenlanders zich gemakkelijker aan de uitvoering van een vermogensstraf kunnen onttrekken : deze veronderstelling vinden we vanuit de beschikbare dossierinformatie weinig plausibel. We zien daarin geen verklaring voor het treffend verschil in straftoemeting.

Zijn dan alleszins de *Belgen* gelijk voor de wet of, wat hier meer aan de orde is, voor de rechter ? Dit blijkt evenmin het geval. Zo worden de wat *oudere verdachten* door de rechters harder aangepakt.²⁰ Mogelijk willen de rechters de maatschappelijke carrière van – nog onbezonnen ? – jongere beklaagden niet onnodig hinderen en spreken ze daarom een opschorting of een geheel voorwaardelijke straf uit. Dan rijst toch de vraag waarom, bij het gelijk blijven van de andere elementen in het dossier, oudere daders niet op zulke meer clemente houding mogen rekenen. Mogelijk oordelen rechters deels vanuit het beginsel dat van de voor hen staande generatiegenoten, in eenzelfde tijdsgeest opgegroeid, met meer klem mag worden verwacht dat ze de maatschappelijke normen inzake eerbiediging van het eigendomsrecht even strikt naleven als de rechters dit doen ? Mocht dit het geval zijn, dan verdient het ons inziens aandacht te bekijken, ten eerste of de vooronderstellingen inzake gelijke achtergrond en mogelijkheden wel correct zijn, en tweedens of men van zulk buiten-legaal normatief uitgangspunt wel een beslissingscriterium hoort te maken.

Verder is er de invloed van het *gerechtelijk verleden*. Het gecombineerd effect van beide behouden variabelen is sterk. Het gaat daarbij in ons onderzoek nooit om wettelijke herhaling in de zin van artikel 56, 2de lid van het strafwetboek. Alleen al daarom vinden we het vastgesteld verband niet vanzelfsprekend. Andere overwegingen omtrent het al of niet geoorloofd zijn van zulke samenhang formuleerden we vroeger al.²¹

Hoewel het *geslacht* van de beklaagde van minder gewicht is zien we in de onderscheidene analyses voortdurend dat vrouwen op een mildere wijze bejegend worden. Klaarblijkelijk is vrouwe Justitia solidair met haar seksegenoten. Afgezien van de eventuele bekommernis om maatschappelijk bepaalde ongelijkheden die met deze eigenschap te maken hebben binnen de rechtspleging recht te trekken zijn ons geen overtuigende argumenten bekend waarom het symbool van een rechtvaardige en billijke rechtspleging in deze plots wel haar blinddoek zou mogen/moeten afnemen.

Een andere niet-evidente gedifferentieerde aanpak vinden we ook met betrekking tot de *sociale positie* van de beklaagde. Hier echter worden maatschappelijke ongelijkheden niet genivelleerd, maar wel versterkt. Op O.M.-niveau werkte deze factor in dezelfde richting, maar op een minder ster-

20. Ten gevolge van de selectie op O.M.-niveau betreft het strafrechterlijk meerderjarigen van nog vrij jonge of van middelbare leeftijd.

21. Zie het in noot 1 eerstvermelde artikel, 232-233.

ke wijze. De verklaring die we toen aan de eerder marginale aard van deze invloed – in tegenstelling tot de bevindingen van sommige andere studies – gaven, bevatte de hypothese dat, afgezien van de differentiële aanpak op wetgevend vlak, ongelijkheden op grond van de sociale positie van de rechtsonderhorige vooral in de opsporings- en straftoematingsfase tot stand zouden komen. Daar immers zijn secundaire klassekenmerken zoals houding, communicatievaardigheden en -bereidheid gemakkelijker waarneembaar.²¹ Dit straftoematingsonderzoek bevestigt genoemde hypothese. Maatschappelijk gunstiger gesitueerden krijgen zelden of nooit een gevangenisstraf zonder uitstel: ze krijgen ook aanzienlijk minder dan de andere beklaagden een voorwaardelijke vrijheidsberoving. Het klasse-effect is onomstootbaar, óók bij controle voor de invloed van deels klassegebonden factoren zoals: de voorziening in rechtsbijstand, het ter zitting aanwezig zijn of het zich laten vertegenwoordigen, de eventuele aanwezigheid in het dossier van negatieve informatie over de beklaagde en diens straflijst. Doet de rechter dan aan bewust beoogde discriminatie ter begunstiging van klassegenoten? Dit achten we weinig waarschijnlijk. Vermoedelijk komt het klasse-effect op andere gronden tot stand. We denken ondermeer aan de invloed van een minder gunstig ingeschatte prognose omtrent het gedrag van maatschappelijk lager gesitueerden. Daarbij zal een complex van secundaire klassekenmerken een niet geringe rol spelen. Jongman e.a.²² stelden vroeger al dat de verscherping van de ongelijkheidsstructuur van de samenleving die zij binnen de rechtspleging constateerden, met zulke ongunstiger prognoses te maken kan hebben. Andere elementen ter verklaring van het “klasse-effect” bespraken we in een vorige publikatie.²³

Tenslotte zijn ook enkele *processuele factoren* van invloed.

Indien de beklaagde zich door een *advocaat* laat bijstaan is dit niet vergeefs. De inschakeling van rechtsbijstand verhoogt de kansen op een opschorting, respectievelijk op een geldboete met uitstel in een manifeste mate. Anderzijds wordt de toepassing van gevangenisstraf hierdoor aanzienlijk teruggedrongen.

In het algemeen blijken rechters de *afwezigheid ter zitting* van de beklaagde, zonder dat deze zich door iemand laat vertegenwoordigen, zeer negatief te duiden. Bij verstek veroordeelden krijgen de eerstvermelde twee afhandelingsvormen helemaal niet toegemeten, en de geldboete maakt in hun geval plaats voor gevangenisstraf met, en vooral – verhoudingsgewijs bekeken – zonder uitstel.

Tenslotte verschilt de straftoemeting *naargelang van de beslissende magistraat*. In ons O.M.-onderzoek bleek deze factor al voor enkele beslissingssoorten van een doorslaggevend gewicht. Dat is ook hier zo: de onderscheidene

22. JONGMAN, R. en SMALE, G., “De invloed van leeftijd, recidive en sociale klasse op het seponeringsbeleid”, *Nederlands tijdschrift voor criminologie*, 14, 1972, 1, 30-35, en JONGMAN, R., “Vrouw Justitia is ook maar een mens. Over sociale (on)gelijkheid voor justitie”. In: MOOR, L. en LEUW, E., *Beslissingsmomenten in het strafrechtelijke systeem*, Ars Aequi, Utrecht, 1978, 257 (11-30).

23. VAN KERCKVOORDE, J., “Justitiële sanktionering en maatschappelijke ongelijkheid”, *Tijdschrift voor sociale wetenschappen*, 24, 1979, 1, 20-38 (30).

strafstoemeters hanteren specifieke, hen typerende afhandelingsprofielen. De voor dergelijke strafzaken slechts incidenteel zetelende rechters beperken zich haast uitsluitend tot het opleggen van een geldboete zonder uitstel. Van de andere rechters valt bij rechter A de mate op waarin hij beklaagden vrijsprekt, benevens zijn verhoudingsgewijs ruime toepassing van de mogelijkheden tot opschorting en tot het opleggen van voorwaardelijke geldboeten. Anderzijds ligt het gemiddelde bedrag van de door hem opgelegde gewone geldboete beduidend hoog. Rechters B en C gebruiken de vermogensstraf slechts in combinatie met een voorwaardelijke gevangenisstraf, waarbij het gemiddeld geldboetebedrag bij magistraat B uitgesproken laag ligt.

We stoten hier op het spanningsveld tussen de algemene rechtsbeginselen en hun hoogst individuele – hoewel : binnen wettelijke grenzen gehouden en door rekrutering en socialisering allicht enigszins gestroomlijnde – omzetting in de rechtspraktijk.²⁴ Maatschappelijk heeft dit tot gevolg dat de beklaagde die daarop zicht krijgt, zich moeilijk van de indruk van een juridische willekeur zal kunnen ontdoen. Het vertrouwen in de rechtspleging wordt hierdoor aangetast. Verder dwingen de gevonden verschillen tot een meer uitdrukkelijke belangstelling voor de manier waarop de rechter binnen het sociale systeem optreedt én voor de daarbij van invloed zijnde elementen. Onderzoeksmethodisch is het aangewezen de ontleding van de beslissingsstructuur niet tot het meso-niveau te beperken, maar deze door te trekken tot op het micro-niveau van de beslissende rechters. De verklaarde variantie, lees : de kennis van de rechtspraktijk, kan hierdoor slechts aan gewicht winnen.

24. Over deze problematiek, met name omtrent de harmonisering van de afhandeling op het niveau van de parketten, zie VAN KERCKVOORDE, J., "Beleid van parketmagistraten : een mozaiek van individuele afhandelingspatronen ? Over de conditionering van de beleidsruimte van parketmagistraten en over de harmonisering van haar aanwending", *Panopticon*, 1, 1980, 2, 107-118. Met betrekking tot de strafstoeming zie DE NAUW, A., "De ruime bevoegdheden van de rechter bij de strafvorming", *Panopticon*, 1, 1980, 3, 213-223.